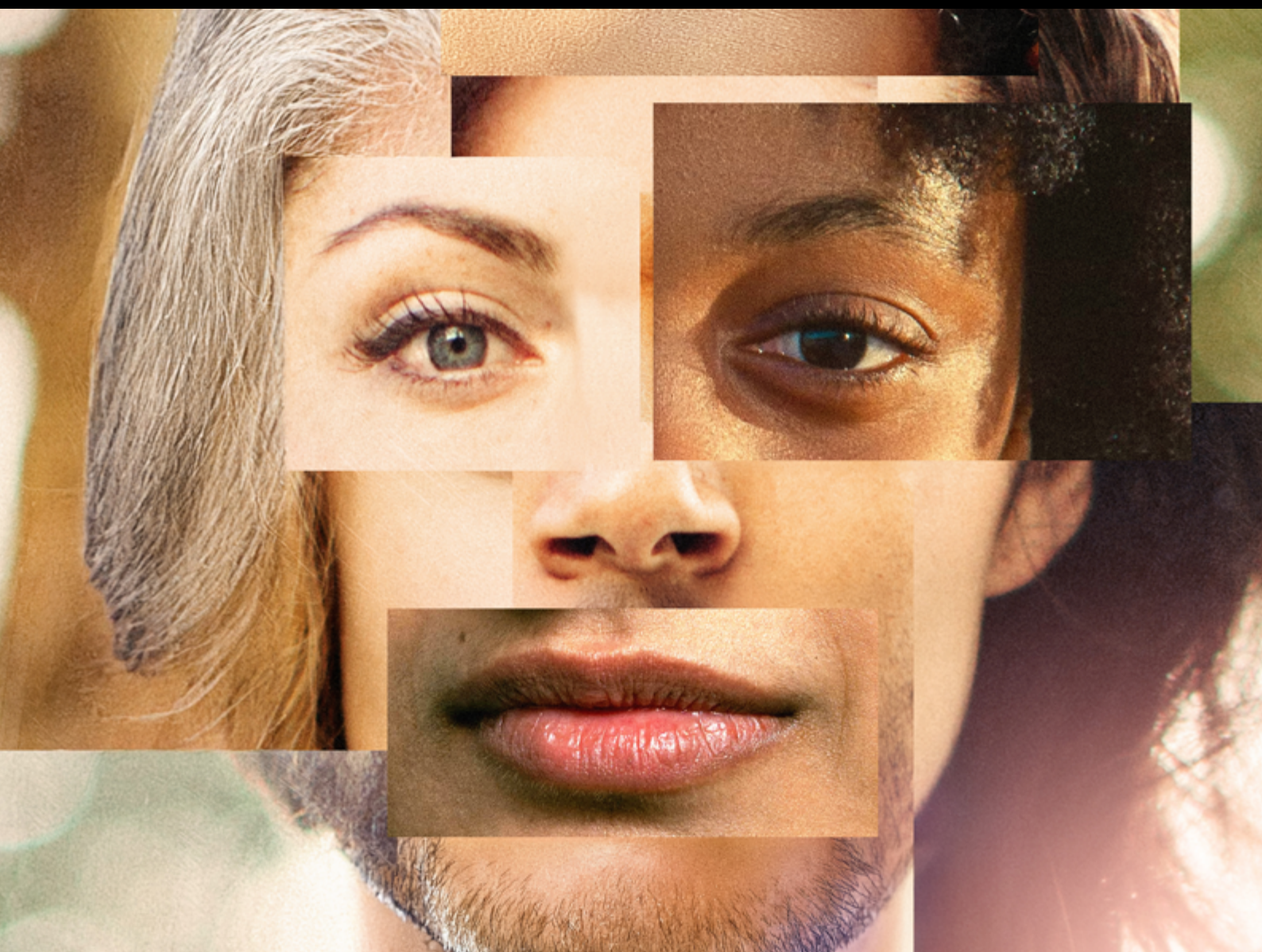

GENDERNEUTRALE FORMULERING VAN WETGEVING

OPEN UP NEW HORIZONS.

HAN_ UNIVERSITY
OF APPLIED SCIENCES

SAMENVATTING NEDERLANDS

Inleiding

Aanleiding

Artikel 3.8 van de Aanwijzingen voor de Regelgeving schrijft voor dat bij het opstellen van wet- en regelgeving, indien mogelijk, seksneutrale persoonsaanduidingen worden gebruikt. Bij het opstellen van nieuwe wetten moet daar rekening mee worden gehouden. Voor wat betreft de huidige wetten is na een inventarisatie van het Burgerlijk Wetboek in 2022 gebleken dat daar nog regelmatig termen met een mannelijke connotatie in staan. De vraag is nu of dat ook geldt voor de overige wetboeken die vallen onder het ministerie van Justitie en Veiligheid en of die meer genderneutraal geformuleerd kunnen worden. Als dat duidelijk is, kan de staatssecretaris Rechtsbescherming vervolgens beslissen of en, zo ja, welke vervolgstappen moeten worden ondernomen bij het genderneutrale formuleren van wetgeving.

Maatschappelijke relevantie

De wens te komen tot meer genderneutraliteit in wetgeving en andere juridische teksten, speelt in het binnen- en buitenland en past in een bredere (internationale) maatschappelijke ontwikkeling rondom genderidentiteit, diversiteit en inclusie. Die vindt haar oorsprong in de emancipatiebeweging van de jaren 70 van de vorige eeuw, waar de interesse in taal en seksisme opkwam. Een stroom aan publicaties kwam op gang waar de mogelijkheden werden verkend om vrouwen meer zichtbaar te maken in de taal om zo te komen tot meer gelijkheid. De discussie ging toen om de vraag: moeten vrouwen meer zichtbaar worden door structureel de mannelijke én vrouwelijke vorm van een beroepsbenaming te gebruiken (differentiëring) of helpen juist genderneutrale vormen bij meer gelijke behandeling (neutralisering)? Omdat de algemene discussie inmiddels breder is geworden en meer omvat dan de ongelijkheid tussen man en vrouw, maar gaat over inclusie en gender, is het uitgangspunt tegenwoordig: neutraliseren.

Onderzoeksvragen

Hoofdvraag

In hoeverre is het mogelijk om wetgeving genderneutraal te formuleren?

Deelvragen

1. Wanneer zijn termen (mogelijk) genderspecifiek?
2. Welke genderspecifieke termen komen voor in de grote wetboeken van het ministerie van Justitie en Veiligheid?
3. Hoe vaak komen deze genderspecifieke termen voor?

4. Welke genderneutrale alternatieven zijn er voor de genderspecifieke termen die worden aangetroffen?
5. In hoeverre zijn er risico's dat deze alternatieven de juridische betekenis van wetsartikelen wijzigen?

Wanneer zijn termen (mogelijk) genderspecifiek?

Methode

Om vast te stellen of wetgeving genderneutraal kan worden geformuleerd, moet eerst helder zijn wat genderspecifiek taalgebruik inhoudt. Genderneutraal taalgebruik betekent de afwezigheid van termen die impliceren dat het mannelijke geslacht de norm is. Om wat voor termen het precies gaat, is echter in elke taal anders en hangt af van de grammaticale structuur van een taal, maar ook van bijvoorbeeld stereotypingen en in de cultuur verankerde specifieke betekenissen. Toch zijn er ook overeenkomsten te ontdekken als je naar talen kijkt die op elkaar lijken qua grammaticaal systeem. Via literatuuronderzoek is daarom een breed scala aan taalkundige onderzoeken bestudeerd, om vast te stellen tot wat voor type taal het Nederlands behoort en wat dit betekent voor hoe termen worden geïnterpreteerd: als genderspecifiek of neutraal. Vandaaruit is genderspecifiek taalgebruik geoperationaliseerd, door een werkbare definitie te geven van wat (mogelijk) genderspecifieke termen zijn.

Resultaten

Het Nederlands neigt door taalveranderingen steeds meer naar een natuurlijke-gendertaal zoals het Engels. Dat betekent dat o.a. het grammaticaal geslacht (woordgeslacht) een steeds minder grote rol speelt, omdat die niet altijd bepalend is in de keuze van voornaamwoorden. Naar het mannelijke woord *leraar* kan immers met het enkelvoudige en vrouwelijke voornaamwoord *zij* worden verwezen, als bekend is dat het om een vrouw gaat. Is gender niet bekend, dan zijn de mannelijke voornaamwoorden van toepassing. Die verwijzen dan naast naar mannen, in potentie ook naar vrouwen. Dit geldt ook voor het woord (persoonsaanduiding) *leraar* zelf: die verwijst in potentie ook naar vrouwen. Deze persoonsaanduidingen en voornaamwoorden heten generieke mannelijke woorden. Of taalgebruikers deze generieke mannelijke woorden ook echt als verwijzend naar alle genders ervaren, is niet zuiver objectief vast te stellen. Dit is namelijk afhankelijk van factoren als context, gebruik, stereotypingen en maatschappelijke ontwikkelingen en staat onder invloed van die factoren tegelijkertijd ook niet vast. Uit onderzoek blijkt wel dat de generieke mannelijke woorden (zowel persoonsaanduidingen als voornaamwoorden) voor de taalgebruiker vaak toch een mannelijke inhoud krijgen. Deze mannelijke inhoud of interpretatie kan echter in tijd veranderen, onder invloed van veranderingen in de maatschappij.

Omdat het onmogelijk is om voor elk afzonderlijk woord eenduidig vast te stellen of het genderspecifiek is of niet, is gekozen voor een brede operationalisering van genderspecifiek taalgebruik.

Genderspecifiek taalgebruik houdt dan in: het gebruik van genderspecifieke termen. Bij genderspecifieke termen vervolgens gaat het om persoonsaanduidingen en voornaamwoorden met een mogelijk specifiek mannelijke invulling, hoewel omwille van de volledigheid ook is gekeken naar woorden met een vrouwelijke invulling. Vanuit deze definitie is het vervolgens mogelijk om voor de in de wetboeken voorkomende termen te bepalen of ze genderspecifiek zijn. Het vervangen van de genderspecifieke termen door alternatieven die niet genderspecifiek zijn, leidt dan tot meer genderneutrale formulering van wetgeving.

Welke genderspecifieke termen komen voor in de grote wetboeken van het ministerie van Justitie en Veiligheid en hoe vaak komen ze voor?

Methode

Via automatische en handmatige technieken is in de wetboeken gezocht naar termen die aan de geformuleerde definitie voldoen. Dat heeft geleid tot a) een definitieve woordenlijst met 451 persoonsaanduidingen waarvan is vastgesteld of ze genderspecifiek zijn of niet en tot b) een via een computermodel gemaakte inschatting van het aantal keer dat mannelijke (*hij, zijn, hem*) en vrouwelijke (*zij, haar*) voornaamwoorden voorkomen om te verwijzen naar de gevonden persoonsaanduidingen uit de woordenlijst.

Resultaten

Persoonsaanduidingen

Van de 451 gevonden persoonsaanduidingen zijn er 94 persoonsaanduidingen die vallen in de categorie 'niet genderspecifiek'. Het gaat om persoonsaanduidingen als *gedragskundige, getuige* en *gedagvaarde*. De grootste categorie vormen de persoonsaanduidingen die vallen in de categorie 'mogelijk genderspecifiek'. Het gaat om 334 van de in totaal 451 gevonden persoonsaanduidingen en om persoonsaanduidingen als *advocaat, arts, rechter, eiser, deelnemer* of *vreemdeling*. Of ze ook als genderspecifiek worden ervaren, is afhankelijk van gebruik, context, stereotyperingen en maatschappelijke ontwikkelingen. Als laatst is er de categorie 'sterk genderspecifiek'. Die bestaat uit 23 van de 451 persoonsaanduidingen. Voor 18 van deze 23 persoonsaanduidingen geldt dat ze expliciet verwijzen naar het gender van de persoon in kwestie (*moeder, vader, halfbroer*). Volgens de afbakening van dit onderzoek zijn deze persoonsaanduidingen verder buiten beschouwing gelaten, omdat de verwijzing naar gender een functie heeft binnen de regelingen waarin ze voorkomen. Voor de overige 5 persoonsaanduidingen uit de categorie 'sterk genderspecifiek' geldt dat die het mannelijk achtervoegsel *-man* hebben. Soortgelijke persoonsaanduidingen komen ook voor binnen de categorie 'mogelijk genderspecifiek'. Het gaat daar naast persoonsaanduidingen eindigend op het mannelijke achtervoegsel *-man*, ook om de achtervoegsels *-heer, -meester* en *-vader*. Juist vanwege deze achtervoegsels krijgen deze persoonsaanduidingen een genderspecifieke invulling.

Na een uitbreiding van de zoekopdracht naar persoonsaanduidingen met meervoudige mannelijke achtervoegsels is een lijst met genderspecifieke persoonsaanduidingen (genderspecifieke-termenlijst) vastgesteld. Het gaat in totaal om 21 persoonsaanduidingen: de functiebenamingen *bouwmeester*, *bouwmeesters*, *burgemeester*, *geneesheren*, *heelmeeesters*, *koopman*, *krijgsman*, *leermeesters*, *muntheester*, *ombudsman*, *ombudsmannen*, *penningmeester*, *raadsheer*, *raadsheer-commissaris*, *raadsheren*, *raadsman*, *scheidsmannen*, *stuurman*, *veilingmeester*, *voorman* en derolaanduiding *huisvader*. Ze komen in totaal 619 keer voor in de wetboeken.

Voornaamwoorden

Naar de 451 gevonden persoonsaanduidingen wordt, als ernaar wordt verwezen, vervolgens vrijwel uitsluitend verwezen met de generieke mannelijke voornaamwoorden. Alleen naar de enkele in de wetboeken voorkomende vrouwelijke persoonsaanduidingen, zoals *moeder*, *vrouw* en *werkneemster*, wordt verwezen met vrouwelijke voornaamwoorden. Vanwege de mannelijke bias die de generieke mannelijke voornaamwoorden hebben, krijgen de wetboeken hierdoor een sterke mannelijke invulling.

Welke genderneutrale alternatieven zijn er voor de genderspecifieke termen die worden aangetroffen?

Methode

Bij het bepalen van welke alternatieven er zijn voor de in de wetboeken voorkomende genderspecifieke termen (persoonsaanduidingen en voornaamwoorden), is bronnenonderzoek verricht. Via de Dikke Van Dale Online en via zoekopdrachten in Google is bekeken of er bestaande alternatieven zijn. Vervolgens zijn deze toegepast in de wetboeken, om te bepalen of deze bestaande alternatieven betekenisvervangend zijn ten opzichte van de genderspecifieke term. Waar geen bestaande alternatieven zijn of daar twijfel over is, is vervolgens op basis van literatuuronderzoek bepaald hoe genderneutrale alternatieven nieuw gevormd kunnen worden. Deze kennis is toegepast op de betreffende genderspecifieke termen, om te bepalen welke van de mogelijkheden genoemd in de literatuur het beste werken (productief zijn) voor de termen in de wetboeken. Of (een aantal van) de nieuw gevormde genderneutrale alternatieven voor persoonsaanduidingen goed kunnen werken in de Nederlandse taal, is vervolgens getest via een vragenlijst gebaseerd op de FUDGE-test van Alan Metcalf. Met die test kan via vijf factoren de overlevingskans van een nieuw woord worden berekend.

Resultaten

Persoonsaanduidingen

Voor het overgrote deel van de 21 gevonden genderspecifieke persoonsaanduidingen van de genderspecifieke-termenlijst is er een direct toepasbaar en bestaand alternatief beschikbaar. Dit alternatief valt weliswaar veelal zelf in de categorie 'mogelijk genderspecifiek' en is dus niet direct als genderneutraal te classificeren, maar is wel genderneutraler dan de oorspronkelijke persoonsaanduiding. Zo is *geneesheren* te vervangen door *artsen*, *voorman* door *voorganger* en

koopman door *handelaar*. Voor andere persoonsaanduidingen geldt dat specifiek naar de regeling zelf moet worden gekeken bij het vervangen door een alternatief. Een *raadsman* bijvoorbeeld is in de wetboeken altijd vervangbaar door *advocaat*, behalve in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, waar deze persoonsaanduiding 7 keer voorkomt (BES-wetboeken meegerekend).

Voor een aantal persoonsaanduidingen waarvoor geen bestaand alternatief is of er twijfel is over het bestaande alternatief of de bestaande alternatieven, is een nieuw genderneutraal alternatief gevormd. Het gaat om: *bouwmeester(s)*, *burgemeester*, *muntsmeester*, *veilingmeester*, *ombudsman*, *raadsheer*, *raadsheren* en *raadsheer-commissaris*. Met name voor de persoonsaanduidingen eindigend op *-meester* lijkt het vervangen van dit achtervoegsel door *-hoofd* productief te zijn. Of dit achtervoegsel ook een goede overlevingskans heeft, is getest via een FUDGE-vragenlijst via het woord *burgerhoofd* (in plaats van *burgemeester*). Voor *raadsheer* is het alternatief *hofrechter* getest en *ombuds* voor *ombudsman*. Daarnaast is een genderneutraal alternatief van een persoonsaanduiding uit de categorie 'mogelijk genderspecifiek' getest. Het gaat om de persoonsaanduiding *schuldenaar* met als alternatief *schuldhebbende*. Het vragenlijstonderzoek laat zien dat de geteste nieuw gevormde genderneutrale alternatieven een lage (*ombuds* en *burgerhoofd*) tot gemiddelde (*schuldhebbende* en *hofrechter*) overlevingskans hebben. Dit kan in de eerste plaats de keuze ondersteunen om voor de persoonsaanduidingen waarvoor een bestaand alternatief voorhanden is, dit bestaande alternatief als genderneutraler alternatief op te nemen in de wetboeken en niet te kiezen voor een nieuw te vormen genderneutraal alternatief.

Voor de genderspecifieke persoonsaanduidingen waarvan de alternatieven zijn getest (*burgemeester*, *raadsheer* en *ombudsman*), betekent dit dat het voorgestelde alternatief niet zonder meer toegepast moet worden. Voor *ombudsman* zijn er al twee alternatieven in omloop, waaruit gekozen zou kunnen worden: *ombudspersoon* en *ombudsfunctionaris*. Respondenten noemen zelf *ombudspersoon* het vaakst als mogelijk alternatief. Voor *burgemeester* zijn woorden met *gemeente* erin mogelijke alternatieven, zo blijkt uit de alternatieven die respondenten geven voor de persoonsaanduiding *burgemeester*. Gekeken naar de overlevingskans is het woord *hofrechter* een mogelijk alternatief voor *raadsheer*, ook gezien de erop gelijkende alternatieven die respondenten zelf noemen en dat er geen voorkeur voor een bepaald alternatief naar voren komt. Mocht ook gekeken worden naar het vervangen van de persoonsaanduidingen binnen de categorie 'mogelijk genderspecifiek' dan komt, waar mogelijk, een vorm met *-hebbende* in aanmerking, omdat deze de hoogste overlevingskans heeft van alle geteste woorden.

Voornaamwoorden

De mannelijke en vrouwelijke voornaamwoorden zijn te vervangen door afwisselend gebruik van de bestaande genderneutrale alternatieven *die*, *diens*, *degene* en het herhalen van de persoonsaanduiding waarnaar het voornaamwoord verwijst. Een andere optie is meervoudige

voornaamwoorden toepassen (in combinatie met meervoudige persoonsaanduidingen) daar waar dit kan en dit geen problemen oplevert voor de juridische betekenis van de wet.

In hoeverre zijn er risico's dat deze alternatieven de juridische betekenis van wetsartikelen wijzigen?

Methoden

Of de juridische betekenissen wijzigen bij het omzetten van de gevonden genderspecifieke termen naar genderneutrale(re) alternatieven, is onderwerp geweest van een expertmeeting. Voor de expertmeeting zijn deelnemers uitgenodigd uit zowel Nederland als van de BES-eilanden vanwege hun expertise op het gebied van het recht, taal of allebei, en vanwege affiniteit met het onderwerp. Daarbij is gelet op de vraag of de verschillende deelgebieden van het recht voldoende vertegenwoordigd werden. Ook is, waar mogelijk, beoordeeld of niet alleen voorstanders maar ook personen die vermoedelijk wat kritischer tegenover genderneutrale formulering staan, vertegenwoordigd zijn. De groep van uiteindelijk elf deelnemers bestond uit juristen die onder andere werkzaam zijn als wetgevingsjurist, hoogleraar, rechter, advocaat en directeur, en een taalkundige.

Resultaten

Persoonsaanduidingen

Uit de expertmeeting blijkt dat de juridische risico's van het wijzigen van de voorgelegde (mogelijk) genderspecifieke persoonsaanduidingen voor de betekenis van de wet, in het algemeen laag is. Alleen bij het vervangen van mogelijk genderspecifieke persoonsaanduidingen als *eigenaar*, *bezitter* en *houder* zijn problemen te verwachten, vanwege de duidelijke en scherpe definities van eigendom, bezit en houderschap. Voor de genderspecifieke persoonsaanduiding *raadsheer* waarvoor geen goed bestaand alternatief leek te zijn, zien de experts de persoonsaanduiding *rechter* als een goed genderneutraal alternatief. Ook hierbij zijn geen juridische risico's te verwachten. De vaak in de wetboeken voorkomende persoonsaanduiding *raadsman* kan volgens de experts zonder problemen worden vervangen voor *advocaat*. Voor het vervangen van de genderspecifieke persoonsaanduiding *ombudsman* is weliswaar een Grondwetswijziging nodig, maar dit wordt niet gezien als een juridisch risico.

Voornaamwoorden

Bij de voorgestelde voornaamwoorden *die*, *degene*, *diens* afgewisseld met het herhalen van de persoonsaanduiding, verwachten de experts geen juridische risico's. Ook blijkt het lidwoord *de* of *het* in plaats van *diens* vaak bruikbaar. Ook bij het inzetten van meervoudige persoonsaanduidingen en bijbehorende meervoudige voornaamwoorden, is de inschatting dat het juridisch risico laag is. Omdat er geen pasklare oplossing is, zal het vervangen van de voornaamwoorden wel steeds op zinsniveau moeten gebeuren.

Conclusie

Omdat van veel van de gevonden termen niet zuiver objectief is vast te stellen of ze genderspecifiek zijn of niet en dit ook aan verandering onderhevig is, is het niet (nooit) mogelijk om de wetboeken 100% genderneutraal te formuleren. Ze kunnen wel veel genderneutraler geformuleerd worden dan ze nu zijn. Dat zit enerzijds in het vervangen van persoonsaanduidingen met een mannelijk achtervoegsel door genderneutrale(re) alternatieven en anderzijds in het vervangen van de generieke mannelijke voornaamwoorden. De juridische risico's van het wijzigen van deze genderspecifieke termen voor de betekenis van de wet, is in het algemeen laag.

OPEN UP
NEW **HAN** UNIVERSITY
OF APPLIED SCIENCES
HORIZONS.